

Ks. ARTUR ANTONI KASPRZAK

**W KIERUNKU ODNOWIONEJ WIZJI ROZEZNANIA
DUSZPASTERSKIEGO OD „PERYFERII” KOŚCIOŁA
DO JEGO „CENTRUM”. ANALIZA NA PRZYKŁADZIE
POSOBOROWYCH REFORM *VISITAS AD LIMINA
APOSTOLORUM***

*For a Renewed Vision of Pastoral Discernment of the “Periphery” of the Church Towards its “Center”. The Analysis on the Example of the Post-conciliar Reforms of *visitas ad limina Apostolorum**

Podczas spotkania z delegacją około trzydziestu francuskich katolików, zaangażowanych w ruchu polityczno-społecznym, 1 marca 2016 r., papież Franciszek, udzielając długiego wywiadu, powiedział: „Z Cieśniny Magellana» postrzega się Europę z dalekiej perspektywy, Południa i peryferii, z perspektywy, która pozwala na dogłębną analizę (...). Rozumiem lepiej moją wiarę «od peryferii»¹. Ta otwarta i pełna szczerości wypowiedź papieża wyraźnie wskazuje na przekonanie pasterza Kościoła powszechnego, że kwestia odległości ma istotny wpływ na widzenie centrum zarówno w świecie politycznym, jak i w Kościele. „To wizja, która zawiera w sobie rozeznanie i pozwala na ostrzeżenie, przypomnienie obowiązków” – jak napisał Philippe Segretain, członek Rady Tygodni Socjalnych Francji, zaraz po spotkaniu z papieżem².

Wyrażenie *peryferie*, użyte przez papieża w odniesieniu do jego wiary i rozeznania, jest okazją do podjęcia pogłębionej analizy tego

¹ Ph. Segretain, *L'Europe du Pape François*, „News letter d'Europeinfos” 2016, nr 193, mai, s. 1. www.europe-infos.eu/leurope-du-pape-francois [dostęp: 10.05.2016 r.].

² Tamże.

tematu w stosunku do praktyki wizyt *ad limina Apostolorum*. Wizyty biskupów w Stolicy Apostolskiej (dosłownie – „u progów Apostołów”), z łaciny określane w skrócie *ad limina*, odnoszą się do duszpasterskiego rozeznania papieża w spotkaniu z biskupami składającymi sprawozdanie z życia Kościoła w swoich diecezjach. W ujęciu historycznym instytucja ta dostarczała bezpośrednich informacji Stolicy Apostolskiej, dotyczących rozeznania pasterzy (biskupów) w sytuacji lokalnej danych Kościołów (diecezji). Praktyka ta coraz bardziej uzależniała lokalne Kościoły od Rzymu i papieża, który dążył do stworzenia centrum w swojej stolicy, co sprawiało, że następowały relacje od „centrum” do „peryferii”. Jak wskazuje historia Kościoła, centrum nadawało większą dynamikę temu, co miało dokonywać się w wymiarze duszpasterskim na peryferiach, które tutaj określamy za papieżem Pawłem VI jako wszystkie Kościoły partykularne.

Historyczny proces centralizacji władzy i rozeznania duszpasterskiego papieża, które reprezentuje instytucja wizyty *ad limina*³, może zrodzić pytanie, czy świadome i programowo podejmowane przez papieża Franciszka dowartościowanie procesu przeciwnego w Kościele, dążącego do jego decentralizacji, jest uzasadnione. W tym studium pragniemy wskazać ważne procesy historyczne w Kościele, które spowodowały, że wola decentralizacji, tak otwarcie podkreślana przez aktualnego Ojca św., jest tak naprawdę zapisana programowo w nauczaniu Magisterium Kościoła już od pontyfikatu papieża Jana XXIII. U genezy decentralizacji była jego wrażliwość ekumeniczna, kolegialna i wola *aggiornamento* – odnowy, zwłaszcza duszpasterskiej, Kościoła. Swoje zamierzenie papież ten zrealizował, zwołując, a później otwierając, nowy Sobór ekumeniczny.

³ Chociaż określenie „instytucja wizyty *ad limina Apostolorum*” nie pojawia się w oficjalnych dokumentach Kościoła, nazwa taka występuje w opracowaniach teologicznych i historycznych, zwłaszcza języka włoskiego i francuskiego.

Dwa znaczenia pojęcia *peryferia* w Kościele: sens wyłączenia socjalnego i sens lokalnej struktury eklezjalnej

Zastosowanie teologiczne pojęcia *peryferie* jest wciąż dynamiczne. Słowo to nie pojawia się w dokumentach Soboru Watykańskiego II ani w żadnych innych dokumentach Magisterium Kościoła za pontyfikatów papieża Pawła VI i Jana Pawła II⁴. Wyraźny akcent na słowo *peryferie* daje się zauważyć w codziennym życiu Kościoła. Po raz pierwszy pojawia się w encyklice *Caritas in veritate* papieża Benedykta XVI (użyte jeden raz – zob. nr 43). Papież Franciszek stosuje je już jako słowo-klucz, wiążące cały program jego pontyfikatu. Wyrażenie *peryferie* pojawia się dziesiątki razy w jego przemówieniach czy niewiążących refleksjach, a także wiele razy w oficjalnych dokumentach Magisterium. W adhortacji *Evangelii Gaudium* pojęcie to pojawia się aż dziewięć razy, a w bulli ogłaszającej Rok Jubileuszowy poświęcony Bożemu Miłosierdziu, *Misericordiae Vultus*, oraz w adhortacji *Amoris laetitia* – po jednym razie.

Pojęcie *ta peryferia*, wywodzące się z języka greckiego (*periphéria*) i z łaciny (*periphēria*), ma wiele znaczeń; zarówno w liczbie pojedynczej, jak i w mnogiej, odnosi się do przestrzeni geograficznej, może wyznaczać: obrzeże, obwód koła lub innej płaszczyzny zamkniętej linią krzywą. W sensie urbanistycznym może określać zewnętrzne krańce miasta czy jakiejś większej grupy społecznej czy kraju. W sensie politycznym może odnosić się do organizacji władzy oddolnej⁵. Peryferie mogą odnosić się do rzeczywistości socjalnej (w problematyce wyłączenia społecznego niektórych ludzi). Papież

⁴ Jan Paweł II użył pojęcia *peryferie* tylko w rozważaniu przed modlitwą Anioł Pański 7 IX 1997 r., charakteryzując zmarłą dwa dni wcześniej Matkę Teresę: „W ciszy kontemplacji Matka Teresa z Kalkuty słyszała wołanie Jezusa na krzyżu: «Pragne!». To wołanie, przenikające do głębi jej serce, kazało jej wyjść na ulice Kalkuty i na wszystkie peryferie świata, aby szukać Jezusa w człowieku ubogim, opuszczonym, umierającym”. Zob. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1997/documents/hf_jpii_ang_19970907.html [dostęp: 15.06.2016 r.].

⁵ Zob. P. Grémion, *Le pouvoir périphérique. Bureaucrates et notables dans le système politique français*, Paris 1976, s. 478.

Franciszek najczęściej stosuje termin *peryferie* w Kościele w tym właśnie znaczeniu⁶. Słowo *peryferie* może być jednak odniesione w swoim znaczeniu do wymiaru ściśle eklezjologicznego, do jego struktury partykularności, czyli do diecezji, ewentualnie Kościoła lokalnego, czyli Kościoła jakiegoś narodu czy kraju. Reasumując, zastosowanie pojęcia *peryferie* tylko do kontekstu Kościoła ogranicza się do dwóch znaczeń. Spróbujemy tutaj podjąć się ich wyjaśnienia i genezy.

Pierwsze znaczenie eklezjalne – w sensie socjalnym – pojawia się w dyskusjach biskupów już podczas Soboru Watykańskiego II. Jest to kluczowe pojęcie biskupów reprezentujących na Soborze kraje misyjne. Z tej właśnie perspektywy pojawiły się wspólne pragnienia reform w Kościele⁷. Termin *peryferie* oznaczał dla tych biskupów przede wszystkim włączenie się Kościoła w pilne potrzeby Trzeciego Świata, m.in. rozwiązanie problemu niesprawiedliwości społecznej, wojny, głodu czy analfabetyzmu poprzez dzieła humanitarne i promocję rozwoju humanitarne. Pojęcie peryferii „promował” szczególnie w swoich przemysłeniach biskup pomocniczy Rio de Janeiro (od 1964 r. arcybiskup Olinda i Recifu) Dom Helder Camara (1909–1999). Był on szczególnie oddany poszukiwaniu właściwego dostosowania

⁶ W niektórych krajach biskupi celowo nie używają słowa *peryferie* w znaczeniu używanym przez papieża. Na przykład w Kolumbii na peryferiach dużych miast, takich jak Bogota czy Medellin, znajdują się dzielnice klasy społecznej ludzi najbogatszych. Udać się na peryferie, do potrzebujących, byłoby w przypadku tego kraju pojęciem ambiwalentnym.

⁷ Zob. H. Lubac, L. Figoureaux (red.), *Carnets du concile*, t. 2, Paris 2007, s. 53, J. de Broucker, *Les nuits d'un prophète Dom Helder Camara à Vatican II*, Paris 2005, s. 72–73; J. Grootaers, *Une concertation épiscopale au Concile: la conférence des vingt-deux (1962–1963)*, w: *Actes et acteurs à Vatican II*, t. 139, Louvain 1998, s. 133–165. „Pakt z Katakumb” z 16.11.1965. Jest to dokument podpisany przez 40 biskupów tuż przed zakończeniem Soboru Watykańskiego II, który określa w 13 punktach decyzję podjęcia się życia ewangelicznego. Wybrani biskupi zobowiązali się do życia według zwyczajów ludności pod względem zamieszkania, jedzenia, środków lokomocji, rezygnacji z ozdobnych strojów czy insygniów, itp. Zob. <http://nsae.fr/2010/01/31/le-%c2%ab-pacte-des-catacombes-%c2%bb/> [dostęp: 6.07.2016 r.].

rozeznania duszpasterskiego w sytuacji zupełnie innej niż ta, którą cieszyły się Kościoły Europy⁸.

Drugie znaczenie pojęcia *peryferie* odnosi się ściśle do struktury wewnętrznej Kościoła. Zastosowanie sensu eklezjalnego pojęcia, interesującego nas w tym przypadku najbardziej, pojawiło się pod koniec lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Termin *peryferie* w Kościele odnosi się do teologii myśli soborowej, uwydatniającej rolę Kościoła partykularnego. *Peryferie* oznaczają tutaj zadanie i dyskusję nad wprowadzeniem w życie reformy Soboru dotyczącej kolegalności biskupów w istniejących lub powołanych do życia instytucjach Kościołów lokalnych (synod biskupów i konferencje episkopatów). Aby odróżnić dwie rzeczywistości tej samej pełni Kościoła, chociaż na dwóch jego płaszczyznach (*Głowa – Ciało*), pojawiło się po raz pierwszy teologiczne wyrażenie „centrum – peryferia Kościoła”⁹. Nowe wyrażenie rodziło się w debacie, szczególnie posoborowej, wokół dyskusji nad wzmocnieniem i odnowieniem relacji pomiędzy Stolicą Apostolską a Kościołami partykularnymi. Była to kwestia, którą bardzo interesował się papież Paweł VI. W przemówieniu do członków Sekretariatu Stanu określił ją jako jedną z najważniejszych posoborowych wyzwań! Najbliższy współpracownik papieża, kard. Giovanni Benelli, w swoim wykładzie *La sede di Pietro e le Chiese locali* wspomina, że wolą papieża Pawła VI było, by przez pierwszych pięć lat po Soborze podjąć reformę kurii tak, aby maksymalnie

⁸ Wzorem biskupa Camary z okazji Bożego Narodzenia 1956 r. Montini jako arcybiskup Mediolanu opublikował list otwarty do „księdza z peryferii”. Omawiane tutaj pojęcie pojawia się w samym tytule wezwania. W następnym roku Montinii zwrócił się z „zaproszeniem do tych, którzy są daleko”. Słowo *daleko* (*lontano*) odnosiło się do znaczenia socjalnego peryferii – wyłączenia społecznego wielu ludzi. Zob. S. Maillard, *François, dans les pas et les mots de Paul VI*, „La Croix” 17.10.2014 r., s. 10.

⁹ Wyrażenie ściśle teologiczne „Głowa – Ciało” odniesione do Kościoła jako „głowy papieskiej” i „ciała eklezjalnego lub kolegalnego” znaleźć można w liście Yves’a Congara do kardynała Suenensa z 1.05.1969 r. Słynny teolog uważa, że lepsza współpraca na tych dwóch płaszczyznach Kościoła może dokonać się poprzez większą współpracę pomiędzy biskupami i teologami. Zob. Fonds Suenens Archives Personnelles, nr 60.

uwypuklić relację komunii „między centrum a peryferią”¹⁰. W dyskusję nad tą kwestią osobiście zaangażował się prymas Belgii kard. Leo-Joseph Suenens. Interpretował on główne przesłanie Soboru Watykańskiego II jako kierunek „policentralizacji” struktury Kościoła, powrót do praktyki kolegialności i synodalności Kościoła pierwszych wieków. Była to opcja jeszcze większej decentralizacji niż ta, którą wskazywał Paweł VI¹¹. Kard. Suenens zwracał uwagę na brak pewnego elementu w debacie samego Soboru. W kwestii decentralizacji autorytetu nie chodziło bowiem jedynie o odnowienie więzi kolegialności pomiędzy papieżem a biskupami czy ich Kościołami ujętymi jako całość, lecz również, zgodnie z najstarszą Tradycją Kościoła, o odnowę więzi kolegialności pomiędzy wszystkimi biskupami, o komunię w wymiarze horyzontalnej jedności pomiędzy Kościołami partykularnymi¹². Kardynał Suenens, będąc wcześniej moderatorem Soboru, dążył do wprowadzenia w życie takiej praktyki kolegialności. Odwoływał się do logiki Soboru i otwarcie naciskał papieża Pawła VI i kurię rzymską do ponownej, już posoborowej dyskusji na ten temat¹³. Miała ona miejsce szczególnie w czasie pierwszego synodu nadzwyczajnego w Rzymie w dniach 11–28 X 1969 r. Powróciła ponownie podczas drugiego synodu (24 XI – 8 XII 1985 r.), jednak temat

¹⁰ D. Cecchi, *Il cardinale Giovanni Benelli*, introduzione di G.B. Re, Roma 1992, s. 248.

¹¹ Zob. Entretien avec le Card. Suenens. Malines, 9 mai 1969, 18 h, Archives Jan Grootaers, Diarium, Cahier 77 – tekst w: A.A. Kasprzak, *Inventaire du Fonds José De Broucker „Dossier Suenens”. Textes – sources des ouvrages consacrés au dossier du cardinal Léon-Joseph Suenens, présentés aux médias par José De Broucker (1969 à 1971)*, Paris 2015, s. 136–139; zob. G. Routhier, F. Nault, *Autorité et Magistère*, Paris 2010, s. 5.

¹² Pierwszy artykuł naukowy, podkreślający ów brak wyjaśnienia relacji pomiędzy Kościołami partykularnymi przez Sobór Watykański II został opublikowany przez J. Ratzingera zaraz po Soborze. Zob. J. Ratzinger, *Duszpasterskie implikacje nauki o kolegialności biskupów*, „Concilium” 1965, nr 1–10, s. 52–68.

¹³ Publikacja o światowym zasięgu personalnej opinii kardynała Suenensa spowodowała ostry kryzys jego relacji z papieżem Pawłem VI. Zob. A.A. Kasprzak, *Une crise entre le centre et la périphérie de l’Église dans l’histoire d’une visite du cardinal L.-J. Suenens au Vatican, en mars 1969*, ETL 2016, nr 92/2, s. 251–283.

interpretacji nad kolegialnością zastąpiono tematem interpretacji „komunii” w Kościele. W teologii debata dotycząca „policentralizacji” w Kościele wciąż trwa. Obecnie głównym jej zwolennikiem jest m.in. kard. Walter Kasper. Jego teologia uwypuklająca interpretację „katolicyzacji” Kościoła jako koncepcji otwartej na historię i kulturę zachęca do dogłębnego przemyślenia „całej peryferii Kościoła w lokalności, i do jej postrzegania jako «centrum», które poprzez swoją naturę jest liczne i zróżnicowane”¹⁴. W eklezjologii dwa wymiary Kościoła mają takie same prawo współistnienia. Kościół partykularny ma pierwszeństwo w znaczeniu pełnienia koniecznej mediacji powszechności przez lokalność¹⁵, a Kościół powszechny ma pierwszeństwo z racji swojego rozwoju historycznego.

Ważna historia ponad tysiąca lat centralizacji Rzymu

Przeważającą część historii wizyt *ad limina*, to znaczy od IV do XX wieku, charakteryzowała silna tendencja ukierunkowania jej funkcjonowania w odniesieniu do „centrum” Kościoła. Powodem były coraz większa legislacja kościelna oraz coraz większa władza papieska. Prawo kościelne określało regularność spotkań biskupów z poszczególnych krajów, wymóg przysięgi odnośnie do złożenia wizyty papieżowi przed przyjęciem sakry biskupiej, a także szczegółowe normy zwolnienia bądź nałożenia kary za niewywiązanie się z niej. Na przełomie VI i VII w. Grzegorz Wielki (590–604) mówił o szczególnej funkcji papieża (*munus*) jeszcze z ostrożnością wobec innych stolic prymatu. Potwierdzał w ten sposób uznanie innych „centrów” w Kościele. Pięć wieków później, w XI w., papież Grzegorz VII (1073–1085) uważał swoją funkcję za autorytet jurysdykcyjny wobec całego Kościoła powszechnego¹⁶. Dążył on do odnowy moral-

¹⁴ C. Kalonji Nkokesha, *Penser la Tradition avec Walter Kasper. Pertinence d'une catholicité historiquement et culturellement ouverte*, t. 259, Leuven–Paris–Walpole 2013, s. 238.

¹⁵ Zob. C. Kalonji Nkokesha, *Penser la Tradition avec Walter Kasper...*, dz. cyt., s. 254.

¹⁶ Zob. J. M. Tillard, *L'Évêque de Rome*, Paris 1982, s. 73, 75–76.

nej, którą oparł na fundamencie wzmocnienia centralizacji Kościoła rzymskiego poprzez szczegółową kodyfikację zasad życia Kościoła łacińskiego, i proklamował się *episcopus universalis*¹⁷. Od XII w. rola papieża w Kościele stała się jednoznacznie pierwszorzędna wobec wszystkich Kościołów partykularnych i ich pasterzy – biskupów. Wizyty *ad limina* były ciągle doskonałe; komunikacja biskupów z papieżem i jego kurią stawała się coraz lepsza. Poza okresem awiniońskim (XIV–XV w.) Rzym nigdy nie stracił swojej centralizującej roli rozeznania w Kościele.

Ostateczną legislację, regulującą statut *ad limina* i zobowiązanie wszystkich biskupów z całego świata do składania wizyt papieżowi, nadała konstytucja *Romanus Pontifex* papieża Sykstusa V, opublikowana 20 XII 1585 roku. Dokument ten jest realizacją reorganizacji Kościoła katolickiego w myśl reformy Soboru Trydenckiego¹⁸.

Apogeum rozeznania duszpasterskiego scentralizowanego na Rzymie i jego kryzys w relacji do świata

Punkt kulminacyjny centralizacji Rzymu nastąpił na Soborze Watykańskim I. W lipcu 1870 r. przyjęto sformułowanie najwyższej władzy jurydycznej papieża wobec całego Kościoła powszechnego. Odtąd „centrum” w Kościele zostało przypisane wyłącznie papieżowi i jego Stolicy Apostolskiej. Chodzi tutaj nie tyle o najwyższą władzę papieża, ile o sposób organizacji Kościoła „od centrum”. Po Soborze Trydenckim rozeznanie duszpasterskie zostało podporządkowane nawet w najmniejszych kwestiach kurii rzymskiej. Charakter kolegialny rozeznania i ukierunkowania inicjatywy od *peryferii* został ograniczony lub całkowicie wykluczony. Na Soborze Watykańskim I umocniła się tendencja większej troski „o powściągnięcie nadużyć niż o zrozumienie i popieranie nowych wartości i aspiracji, które

¹⁷ Papież Grzegorz VII (1073–1085) w *Dictatus Papae* proklamuje 27 punktów najwyższej władzy jurydycznej papieża wobec całego Kościoła powszechnego. Tamże, s. 75–76.

¹⁸ Zob. J. Vandrisse, *Paul VI et les évêques de France. Un bond dans l'espérance*, Paris 1978, s. 15.

ujawniają się tak w Kościele, jak i w świecie”, tendencja „do uważania Kościołów lokalnych za wykonawców władzy centralnej; decentralizację władzy za niebezpieczny wstęp do jakiejś ukrytej schizmy”¹⁹.

Centralizację Kościoła w XIX w. mogą wyjaśnić co najmniej trzy główne czynniki historyczne:

Pierwszym wyjaśnieniem historii jest fakt, że XIX w. był okresem, w którym Kościół przeżywał swoisty złoty okres rozwoju poza Rzymem²⁰. Powstało wtedy ponad „200 nowych diecezji czy wikariatów apostołskich w Europie i w Stanach Zjednoczonych. W Anglii i w Holandii została zrekonstruowana hierarchia katolicka. Powołany został patriarcha rzymski w Jerozolimie, podpisane zostały konkordaty z Rosją, Hiszpanią, Austrią, republikami południowej Ameryki”²¹. Watykan stał się wyraźnym centrum całego Kościoła powszechnego, bowiem „pozbawieni władzy politycznej biskupi działali coraz bardziej w relacji do Rzymu, w konsekwencji eliminując ostatnie ślady starej polityki etatowej kontroli nad Kościołem”²².

Drugim czynnikiem historycznym był zmieniający się w tempie rewolucyjnym model władzy w Europie. W XVIII i XIX w. miały miejsce liczne napięcia polityczne, a nawet militarne w tej kwestii. Rządy różnych państw chciały zobowiązać papieża i Kościół do poddania się władzy świeckiej. Naturalnie, Kościół nie akceptował owych zasad²³. Kierunek i tempo przemian na Starym Kontynencie wyznaczała Rewolucja Francuska, a osią zmian stała się zasada całkowitego

¹⁹ L.-J. Suenens, *Logiczne konsekwencje Soboru. Wywiad z kardynałem Suenensem*, „Tygodnik Powszechny” 1969, nr 22(1062), s. 1.

²⁰ Zob. R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Kraków 1996, s. 161–164.

²¹ Administration Pontificale de la Basilique Patriarcale Saint-Paul, *Les Papes. Vingt siècles d'histoire*, Vatican 2002, s. 144.

²² Tamże.

²³ Wobec coraz większych nacisków władzy rewolucyjnej we Francji pozbawiony władzy Ludwik XVI został zobowiązany do podpisania *Konstytucji Cywilnej Duchowieństwa*, jak również do próby namówienia do tego papieża Piusa VI. Papież kategorycznie sprzeciwił się treści tego dokumentu, wydając 12 VII 1790 r. bullę *Quod Qliauantum*. W odwecie za sprzeciw papieża Francja anektowała istniejące państwa kościelne Avignon oraz Księstwo Venaissin.

oderwania władzy świeckiej od dawnej koncepcji autorytetu, którego źródłem była „władza święta”. Od końca XVIII w. Kościół i papież wyraźnie stracili bezpośredni wpływ na przemiany społeczeństwa. Powstałe trudności pogłębił wybuch wojny prusko-francuskiej. W jej rezultacie utworzona monarchia konstytucyjna Italii ukształtowała się najpierw kosztem sukcesywnego przejmowania państw kościelnych, a w końcu całkowitej ich aneksji wraz z Rzymem we wrześniu 1870 r.²⁴ W tej nowej sytuacji dla Kościoła papież ogłosił się więźniem Watykanu, a sytuacja patowa w relacji z rządem Włoch trwała do 1929 r.! Pierwszą reakcją Kościoła katolickiego w tej sytuacji była kontestacja – kategoriyczny sprzeciw wobec zmian społecznych, drugą zaś była wola „obrony Watykanu”. Kościół zaczął przedstawiać się jako bastion praworządności i wiary. Wśród wiernych i duchowieństwa chęć obrony osoby papieża i Kościoła przed niesprawiedliwością i dramatyczne zmiany polityczne zrodziły ruch zwany *ultramontanizmem*. Okres od Soboru Watykańskiego I (1869–1870) do ogłoszenia Soboru Watykańskiego II (1959) świadczy o wyjątkowej w historii Kościoła centralizacji. Była ona zbudowana na koncepcji obrony papieża, jego władzy i autorytetu. W 1884 r. Dom Gréa, należący do nielicznych krytyków tej koncepcji, tak postrzegał sprawę autorytetu w Kościele: „Kościół katolicki pojawia się coraz bardziej jako jedyna i wielka diecezja, diecezja papieża, w której biskupi, wśród których żaden nie jest mianowany bez jego zezwolenia, tworzą rodzaj agentów wykonujących władzę centralną. Spowodowało to, iż rozwinęła się teza o wypływananiu ich jurysdykcji z tej, którą posiada sam papież (...). W tej wielkiej diecezji, papież cieszy się autorytetem biskupim, zwykłym i natychmiastowym nad każdym Kościołem i wiernym”²⁵.

Trzeci, najwcześniejszy chronologicznie czynnik procesu centralizacji Kościoła na Stolicy Apostolskiej to specyficzna recepcja Soboru Trydenckiego. Choć jego dekrety były ogłoszone przez papieża

²⁴ Resztki z państw pontyfikalnych zostały wcielone przez Królestwo Italii 9 X 1870 r.

²⁵ *Initiation à la pratique de la théologie*, t. 3/II, *Dogmatique*, publié sous la direction de L.B. et F. Refoulé, Paris 1993, s. 149. Cyt. za: G. Thils, *Primaauté pontificale et prérogatives épiscopales. „Potestas ordinaria” au Concile du Vatican*, Leuven 1961, s. 10.

Piusa IV w styczniu 1564 r. bullą *Benedictus Deus*, ich promulgacja nastąpiła dopiero osiem miesięcy później. W tym czasie pod wpływem nacisków politycznych i eklezjalnych kuria rzymska dokonała modyfikacji niektórych kwestii dotyczących interpretacji Soboru Trydenckiego. Zaprzeczały one nawet pierwotnym, soborowym afirmacjom. Określono, że w sytuacji spornej interpretacji ostateczną wykładnią ma być decyzja papieża i Stolicy Apostolskiej²⁶. Co więcej, aby uniknąć odwoływania się strony protestanckiej do debaty Soboru, Stolica Apostolska udostępniła archiwa obrad dopiero na początku XX w.!

Modernizm i impas hegemonii Kurii rzymskiej

W XX w. nadal możemy mówić o przesadnej centralizacji Kościoła wokół Rzymu. Dominacja centralnej struktury stała się przeszkodą w dialogu Kościoła ze światem. Chcemy tutaj zasygnalizować gwałtowną reakcję Kościoła na modernizm oraz, w związku z nim, na wyolbrzymioną rolę kurii rzymskiej wobec teologów katolickich. Chodzi o dotkliwy problem sięgający jeszcze połowy XX w.

Kościół katolicki, dopiero co odbudowany po walczących z nim nowych rządach „świata”, od końca XIX w. i z początkiem wieku XX znalazł się wobec nowego wyzwania. Tym razem chodziło o obronę przed niebezpiecznymi ideami, nazwanymi ogólnie „modernizmem”²⁷. Fenomen, przejawiający się w Europie Zachodniej w zmianach dotyczących kultury, sztuki, architektury, muzyki i literatury, został ostatecznie rozeznany przez Kościół jako poważne zagrożenie. Święte

²⁶ Różne przykłady tendencyjnej recepcji Soboru Trydenckiego, sterowanej przez komisje posoborowe, podaje w swoich analizach Gil Routhier. Zob. *Konferencja nt. Recepcji Soboru Trydenckiego, Kolokwium inaugurujące Nowy Rok Akademicki 2005/2006*, Institut Catholique de Paris, 5.10.2005.

²⁷ Według Jean-Yves Lacoste’a, wybitnego historyka francuskiego: „Modernizm: pojawia się na końcu XIX w. we Włoszech i we Francji; słowo określa pewien kryzys, z jakim zderza się Kościół katolicki na początku XX w. Jeśli Rzym dostrzegwał w nim jakąś całość błędów doktrynalnych, będących owocem tendencji heterodoksyjnych, fenomen modernizmu pojawia się w szerszym znaczeniu w jego wymiarze tak kulturalnym, jak instytucjonalnym” (*Dictionnaire critique de théologie*, dir. J.- Y. Lacoste, Paris 1998, p. 748).

Oficjum za pontyfikatu papieża Piusa X opublikowało 3 VII 1907 r. dekret *Lamentabili*, który jako pierwszy stworzył katalog błędnych teologicznych afirmacji²⁸. Trzy lata później kuria rzymska zobowiązała wszystkich pełniących ważne urzędy w Kościele do złożenia przysięgi antymodernistycznej. W 1950 r. papież Pius XII w encyklice *Humani Generis* potępił błędy modernizmu. Podważył też tak zwaną „nouvelle théologie”, która poszukiwała wyjścia z zaistniałej sytuacji poprzez nowe otwarcie na pytanie o Boga w dialogu ze światem. Publikacja *Humani Generis* przeszła do historii jako narzędzie napiętnowania niektórych teologów i ukształtowania bardzo pejoratywnego pojęcia „centrum” Kościoła. Encyklika stała się okazją do nałożenia sankcji na wielu wybitnych wykładowców teologii poprzez ich oddalenie z pracy dydaktycznej, zakaz publikowania, przenoszenie na mało znaczące placówki²⁹. Étienne Fouilloux, lionński historyk wyspecjalizowany w historii współczesnej Kościoła, mówił wówczas o funkcjonowaniu kurii rzymskiej jako o „systemie rzymskim”, skomplikowanym mechanizmie kontroli i „represji”: kongregacje rzymskie, zwłaszcza Święte Oficjum formują swoje przyszłe kadry, które zostaną wysłane do świata, którym zarządzać będzie Kościół katolicki według klarownych wytycznych doktryny katolickiej³⁰. Kościoły lokalne miały być egzekutorami wyroków kurii rzymskiej. Wyznaczonym celem była walka z „pokusą” wszelkich nowych propozycji teologów, którzy próbowali oddalić się od teologii *essentializmu*, związanej

²⁸ Por. tamże, s. 749.

²⁹ Krytyka Stolicy Apostolskiej za Piusa XII spowodowała głęboki kryzys instytutu teologicznego jezuitów w Lyonie. W latach czterdziestych zostały potępione najpierw prace badawcze H. de Lubaca nad tzw. teorią *supernaturel*, która dopatrywała się zbawczego działania Boga w stworzeniu poza Kościołem. W latach pięćdziesiątych, po uznaniu za niebezpieczną książkę, chociaż bez wskazania w niej błędu (*Vraie et fausse réforme dans l'Eglise*, Paris 1969), zakaz dalszego publikowania otrzymał Yves Congar. Są to tylko dwa przykłady, spośród wielu innych, świadczące o głębokim kryzysie modernizmu wewnątrz Kościoła katolickiego, trwającego aż do Soboru Watykańskiego II.

³⁰ Zob. É. Fouilloux, *Courants de pensée, piété, apostolat. II. Le catholicisme*, w: *Histoire du christianisme*, t. 12, *Guerres mondiales et totalitarisme (1914–1958)*, Paris 1990, s. 156–158.

ściśle z metodą tomizmu, której kurczowo trzymała się tzw. szkoła rzymska³¹. Jak zaznacza Karl Rahner: „W pożałowania godny sposób, «modernizm» pozostał aż do dzisiaj nazwą obrażającą, lekceważącą, wrogą, która odnosi się, w samym Kościele, do pewnej arogancji, która nie dociera do trudności wiary aktualnego świata”³². Trudny okres modernizmu sprawił, że rola biskupów została sprowadzona do roli podejrzliwego obserwatora, mającego nawet nakaz od papieża do śledzenia i denuncjowania niebezpiecznych poszukiwań teologów. Chociaż chodziło o kryzys dotyczący konsekwencji odmowy przez Kościół dialogu z teologią protestancką, ówczesną filozofią czy nawet z naukami opierającymi swe poszukiwania na metodzie historycznej, jego następstwa miały wpływ również na przebieg wizyt *ad limina*. Za pontyfikatu papieża Piusa XII biskupi mogli mieć powody do obaw podczas spotkań z prefektem Świętego Oficjum i jego współpracownikami³³. O skali nieufności, jaka istniała pomiędzy biskupami a kurią rzymską, świadczy początkowa faza prac Soboru Watykańskiego II, a nawet pierwszy okres posoborowy³⁴. W słynnym wywiadzie udzielonym czasopismu „Informations Catholiques Internationales” z 15 V 1969 r. kard. L.-J. Suenens powiedział: „Kuria (...) winna być dostępna dla prawdziwego dialogu. Nie powinna się przedstawiać biskupom jako monopolista rozstrzygnięć, które mają być wykonywane w diecezjach. Kolegialność jest rzemiosłem, którego można się nauczyć albo wspólnie, albo wcale. «Kiedy chodzi o Sobór, wszyscy jesteśmy

³¹ Doktryna św. Tomasza z Akwinu stała się oficjalną wykładnią nauczania Kościoła dopiero za papieża Leona XIII. Dyrektywa pontyfikalna została przekazana w jego encyklice *Aeterni Patris* z 4 VIII 1879 r. Zob. Cl. Bressolette, *Modernizm*, w: *Dictionnaire critique de théologie*, Paris 1998, s. 748.

³² K. Rahner, H. Vorgrimler, *Petit dictionnaire de théologie catholique*, Paris 1969, s. 288.

³³ Zob. É. Fouilloux, *Giovanni Battista Montini face aux débats ecclésiastiques de son temps 1944–1954*, w: *Paul VI et la modernité dans l'Église, Texte imprimé: actes du colloque – organisé par l'École française de Rome, Rome (2-4 juin 1983)*, Rome 1984, s. 89.

³⁴ Ogólny pogląd na tę kwestię daje lektura autobiografii kard. Léona-Josepha Suenensa (*Souvenirs et Espérances [autobiografia]*, Paris 1991, s. 120–172).

nowicjuszami» – mówił Jan XXIII. Dodajmy, że tak samo jest z kolegialnością. Nie można będzie osiągnąć niczego konstruktywnego, jeżeli każdą lojalną krytykę, każde zakwestionowanie będzie się uważać za pychę lub bunt. Podstawowym warunkiem wszelkiej współpracy w dziele odnowy jest to, by być zawsze autentycznie prawdziwym, zachowując pełny, ale pozbawiony serwilizmu szacunek³⁵.

Pontyfikat Jana XXIII przełomem w stronę nowej świadomości rozeznania duszpasterskiego od „peryferii Kościoła” do jego „centrum”

Przełom w zarysowanej wyżej sytuacji nastąpił za pontyfikatu Jana XXIII. Już kilka miesięcy po swoim wyborze papież zwołał sobór ekumeniczny oraz zalecił opracowanie nowego Kodeksu Prawa Powszechnego³⁶. Dzięki decyzjom Jana XXIII, podjętym już podczas przygotowania Soboru, zmieniła się skala wpływu szkoły teologii rzymskiej, jaką reprezentowała większość pracowników kurii rzymskiej. Papież był świadom sytuacji i nawet skarżył się na hegemonię swojej kurii i jej dążenia do zachowania w niezmienionej formie centralności władzy Stolicy Apostolskiej³⁷. Zbytne scentralizowanie udało się przełamać po raz pierwszy dopiero podczas Soboru. Otóż sobór powszechny jest narzędziem pełnej władzy kolegialnej biskupów. Dyskusje ojców Soboru są wolne od bezpośredniego wpływu papieża, a zwłaszcza kurii rzymskiej³⁸. Sobór Watykański II, którego celem było zbliżenia do siebie chrześcijan na płaszczyźnie ekumenicznej, uświadomił wszystkim, że decentralizacja w Kościele jest jednym

³⁵ L.-J. Suenens, *Logiczne konsekwencje Soboru*, s. 4.

³⁶ Kardynał Giuseppe Roncalli został wybrany papieżem 28 X 1958 r.; zwołanie Soboru zostało ogłoszone zaledwie trzy miesiące później, na zakończenie tygodnia modlitw o jedność chrześcijan (21 I 1959 r.). G. Alberigo, *Le Concile Vatican II (1962-1965)*, w: *Les Conciles oecuméniques. 1. L'histoire*, s. 364.

³⁷ Zob. L.-J. Suenens, *Logiczne konsekwencje Soboru*, s. 4.

³⁸ Rola papieża na soborze jest drugoplanowa. Papież ma jednak prawo wyrażania swojej woli, rezerwowania do swojego osobistego rozeznania niektórych drażliwych kwestii. Ma również prawo przerwania lub zawieszenia obrad soboru. Promulgowanie decyzji ojców Soboru musi otrzymać aprobatę biskupa Rzymu.

z głównych warunków realizacji tego celu. Co więcej, wdrożenie papieskiej wizji *aggiornamento*, czyli reformy Kościoła, zwłaszcza duszpasterskiej, nie polegało odtąd na doskonaleniu organizacji kurii rzymskiej, np. poprzez nadanie jej większych praw wobec Kościołów partykularnych. Chodziło o dostosowanie praktyki kolegalności pomiędzy papieżem a biskupami do wymiaru bardziej autentycznego, także na poziomie lokalnym – pomiędzy tymi ostatnimi.

Sobór Watykański II i decentralizacja centrum w Kościele

Sobór Watykański II stał się nadzieją większości biskupów na decentralizację w Kościele. Podczas dyskusji wielokrotnie okazywało się, że wolą większości była kolegalna wizja Kościoła, zbudowana na większym dowartościowaniu roli biskupów i ich Kościołów, których byli pasterzami.

Jak w tej nowej sytuacji przedstawiały się wizyty *ad limina*? Z racji charakteru i funkcji ich znaczenie wynikało z przynależności do władzy papieża i odpowiedzialności biskupów przed nim. Czy instytucja ta mogła wyrażać również sens kolegalności?

Sobór w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* określił Kościół jako Misterium, a jej wyraz zewnętrzny – przede wszystkim jako lud Boży oraz komuniję papieża z kolegium biskupów. Taka perspektywa pozwoliła na nowe rozumienie „aparatu eklezjalnego rozeznania”. Nie była nim zatem tylko sama instytucja kurii rzymskiej, lecz również wszystkie instytucje lokalnego sprawowania rozeznania w Kościele, takie jak konferencje episkopatów i synody. O zmianie postrzegania władzy centralnej może świadczyć celowe posługiwanie się zwrotem „papież Rzymu”³⁹. Paweł VI uwydatnił w ten sposób, że taki sam tytuł nadawany był przez Tradycję innym ważnym stolicom Kościoła wschodniego, takim jak Antiochia, Jerozolima czy Aleksandria⁴⁰.

³⁹ Zob. G. Philips, *L'Eglise et son mystère au deuxième concile du Vatican: Histoire, texte et commentaire de la Constitution Lumen Gentium*, t. 1, Paris 1967, s. 227

⁴⁰ Zob. tamże.

Należy tutaj wyraźnie zaznaczyć fakt, że Sobór Watykański II nie podjął żadnej bezpośredniej reformy, dotyczącej wizyt *ad limina Apostolorum*⁴¹. W materiałach przygotowanych na Sobór znajdujemy próbę odnowienia tej instytucji. Jednakże powodem braku refleksji na ten temat było skoncentrowanie uwagi ojców Soboru na uzupełnieniu przede wszystkim generalnej wykładni (w sensie dogmatycznym) o kolegialnym wymiarze Kościoła. *Ad limina* była tymczasem rzeczywistością konkretnej praktyki. Co więcej, instytucja uzasadniona przez Tradycję akcentowała centralną rolę rozeznania papieża w Kościele, mniej zaś biskupów.

Możemy tutaj jednak mówić o pośrednim wpływie wspomnianej refleksji nad kolegialnością na zmianę charakteru instytucji *ad limina*. Przemyslenia Soboru spowodowały pojawienie się nowego etapu w percepcji autorytetu w Kościele. Odtąd nie samo centrum Kościoła stało się miejscem szczególnej uwagi rozeznania, któremu przewodził pasterz Kościoła uniwersalnego, lecz peryferie, to znaczy (w pojęciu przez nas zdefiniowanym) instytucje lokalne Kościoła, wyrażające kolegialną jedność biskupów, w tym komunie z papieżem i szacunek wobec jego prymatu jurydycznego: konferencje episkopatów i synody⁴². Nowe dogmatyczne spojrzenie na Kościół pozwoliło zrozumieć, że praktyka wizyt *ad limina* ma w sobie również wymiar kolegialny! Przed Soborem ich funkcję ujmowano jako weryfikację bilansu nad stanem diecezji przez biskupa diecezjalnego, któremu podczas wizyty towarzyszyli biskupi pomocniczy w spotkaniach

⁴¹ Dyskusja nad reformą *ad limina* została przygotowana przez Komisję *De Episcopis et de Dioeceseon regimine* przed Soborem. W ostatecznym schemacie nie znalazła się jednak ani kwestia samej *ad limina*, ani kwestia pięciorocznej relacji o stanie diecezji. Zob. R. Rybak, *La visita „Ad limina apostolorum” nei documenti della Santa sede e nel codice di diritto canonico del 1983*, Romae 1994, s. 98.

⁴² W czasie Soboru pojawiła się cała „seria reorientacji instytucjonalnych i eksperymentalnych”, które uczestniczą w ustanawianiu relacji pomiędzy Kościołami lokalnymi, np.: Rady kapłańskie (DFK 7), Rady duszpasterskie (DB 27), Rady Świeckich (DA 26). Zob. H. Legrand, *Initiation à la pratique de la théologie*, t. 3/II: *Dogmatique*, publié, dir. B. Lauret, F. Refoulé, Paris 1993, s. 155.

z pracownikami kurii rzymskiej i papieżem⁴³. Nowa teologiczna perspektywa sprawiła, że po Soborze było to już spotkanie wszystkich biskupów danej prowincji kościelnej. Pojawił się nieznanym dotąd wymiar braterskiej grupy biskupów w spotkaniu z Ojcem Świętym.

Posoborowa reforma wizyt *ad limina* na linii kolegialności

Posoborową reformę wizyt *ad limina* podjął Paweł VI. Potwierdził on wolę wprowadzenia w życie odnowionej koncepcji centrum w Kościele. Opublikowany 19 VI 1975 r. dekret *Ad Romanam Ecclesiam*⁴⁴ określił potrzebę nowej adaptacji starożytnej procedury *ad limina*. Wstęp dokumentu odwołuje się do historycznej i aktualnej roli Kościoła rzymskiego, którego stolica miała za zadanie utrzymać zasadę widzialnej jedności w Kościele. Funkcja katedry Piotrowej została określona jako zadanie ochraniać uzasadnionej różnorodności, czuwania nad partykularnością różnych Kościołów. Jak podkreślał dalej dokument, rola bycia pasterzem wszystkich wiernych wymagała od papieża znalezienia odpowiedniego sposobu obecności we wszystkich regionach świata. Jeśli dotychczas do natury Kościoła należała dynamika od „centrum” do „peryferii”, odtąd równie ważna była dynamika wychodząca od „peryferii” do „centrum”⁴⁵.

W wymiarze jurydycznym, odnoszącym się do decentralizacji w Kościele, podkreślić należy zasadniczą zmianę w organizacji wizyt *ad limina*. Reforma rozszerzyła rozeznanie do wymiaru różnego rodzaju spotkań przygotowawczych pomiędzy biskupami danych peryferii Kościoła, a następnie do spotkania z pracownikami kurii rzymskiej i z papieżem. Zmieniono charakter tych spotkań – z ciężącego

⁴³ Biskupi za pontyfikatu Piusa XII obawiali się spotkania szczególnie z prefektem i pracownikami Świętego Oficjum. Zob. É. Fouilloux, *Giovanni Battista Montini*, s. 89.

⁴⁴ Konstytucja wydana pod redakcją S. Baggio, Prefekta Kongregacji ds. Biskupów. *Sacra Congregatio Pro Episcopis, Decr. „Ad Romanam Ecclesiam”* (29.6.1975), AAS 1975, nr 67 s. 674–676.

⁴⁵ W dekrecie *Ad Romanam Ecclesiam* uznaje się, że siłą Kościoła jest wyjście „od” rzeczywistości wszystkich ludzi i poszczególnych Kościołów „do” Jego centrum i serca. Tamże, s. 674–675.

na biskupach obowiązku prawa kanonicznego na zaproszenie ich do „współuczestniczenia” w rozeznaniu papieża. Ostatnie pojęcie, będące interpretacją kolegiałności, upowszechniane po Soborze przez kard. Suenensa, zostało podjęte nawet przez Pawła VI⁴⁶. Spotkania z papieżem w czasie wizyty *ad limina* miały odbywać się odtąd według regionów apostołskich. *Notabene*, nie było możliwe podtrzymanie indywidualnych wizyt biskupów z całego świata, ponieważ ich liczba wciąż wzrastała. Tymczasem spotkania w grupach wprowadzały charakter bardziej braterski. Jako model formy spotkań została wybrana wizyta biskupów nowo powstałych diecezji regionu paryskiego, która miała miejsce we wrześniu 1971 r.⁴⁷ W ramach pierwszej posoborowej reformy *ad Limina* wprowadzono nowy kwestionariusz o stanie diecezji⁴⁸. Formularz *Relatio Super Statu Dioecesis* w nowej wersji zawierał więcej pytań i dostarczał znacznie więcej informacji. Był odtąd dokumentem bardziej dostosowanym do różnorodności problemów duszpasterskich. Biskup mógł je przedstawić bardziej swobodnie i lepiej opisać⁴⁹. Nowy raport nie miał już charakteru weryfikacji aplikacji prawa kanonicznego w życiu Kościoła i w związku z tym biskup nie musiał się tłumaczyć z niektórych niedopełnionych norm kanonicznych w życiu swojej diecezji⁵⁰.

Konkluzja

Dzisiejsze liczne zastosowania słowa *periferie* przez papieża Franciszka stwarzają wrażenie, że chodzi o zupełnie nowe pojęcie w Kościele. Tak jednak nie jest, gdyż zastosowanie tego słowa w kontekście

⁴⁶ Cf. R. Laurentin, *Enjeu du deuxième Synode...*, p. 257–263.

⁴⁷ Zob. Mgr Y. Bescond., *Les Évêques de la région parisienne. (Interview avec Y. Bescond, Évêque-auxiliaire)*, Regards sur l’actualité n° 77 (15.10.1971), s. 4–6.

⁴⁸ Formularz wydrukowano w 1975 r. w dokumencie *Animadversiones praeivem*. Zob. *Formulaire pour le Rapport Quinquennal*, Vatican 1975, AHDL *Relatio Superstatu Dioecesis 2A1 1977*, s. 1–27.

⁴⁹ Zob. tamże, s. 1–27.

⁵⁰ Porównanie lektury raportów sprzed i po 1975 r. wyraźnie wskazuje na zmianę podejścia w przedstawianiu danych z diecezji do Stolicy Apostolskiej i zaprzestanie ciągłego odwoływania się w opisie do norm prawa kanonicznego.

eklezyjalnym jest obecne w oficjalnych przemysleniach wcześniejszych papieży i kardynałów, m.in. Pawła VI i Benedykta XVI czy kard. Leo-Josepha Suenensa. Rozeznanie papieża z perspektywy „peryferii Kościoła” jest uzasadnione na poziomie odpowiedzialności rozeznania duszpasterskiego z perspektywy wrażliwości ludzi należących do innych kultur, różnorodności i niezależności (wymiar katolickości historycznie i kulturalnie otwartej), ale także z poziomu problemów krajów Trzeciego Świata (wymiar humanitarny rozeznania) i w końcu w znaczeniu ściśle eklezjologicznym – każdego Kościoła partykularnego. Nie tylko biskupi odpowiadają moralnie za zachowanie duchowej i jurydycznej więzi z papieżem, ale również on sam odpowiada za zachowanie jedności z każdym z biskupów (wymiar kolegialny Kościoła). Na Stolicy Apostolskiej i biskupie Rzymu jako centrum winna ciągle spoczywać odpowiedzialność za swoją rolę: następcą św. Piotra powinien pozostać znakiem jedności wszystkich Kościołów i umacniać swoich współbraci, następców Apostołów, w myśl mandatu Chrystusowego: „Utwierdzaj braci twoich” (*Confirma fratres tuos*; Łk 22, 32).

Podjęta tutaj analiza wykazuje, że dzięki Soborowi Watykańskiemu II rozpoczęto poszukiwania nowego punktu równowagi pomiędzy wyżej wspomnianym rozeznanie w relacjach „centrum–peryferie” i „peryferie–centrum”. Przełomem było odejście Rzymu od zbyt scentralizowanego rozeznania wokół Kościoła od czasu pontyfikatu Jana XXIII. Wizyta *ad limina*, jako wybrany tutaj przykład do analizy tego przełomu, potwierdza ów generalny proces decentralizacji, naznaczony przez ostatni Sobór powszechny. Jeszcze przed tym wydarzeniem wizyty *ad limina*, pozostając znakiem komunii z papieżem, były przede wszystkim miejscem weryfikacji i bezpośredniej ingerencji w życie danych Kościołów partykularnych przez Biskupa Rzymu. Wtedy już od ponad tysiąca lat nie miały one charakteru synodalnego spotkania. Były miejscem wzmocnienia rozeznania duszpasterskiego tego, co działo się na peryferiach Kościoła, z perspektywy centrum – papieża. Wielowiekowa legislacja najwyższej i uniwersalnej władzy papieża powodowała, że funkcję centralizacji całego Kościoła zapewniała sprawnie funkcjonująca

kuria rzymska. Konsekwencją była uniformizacja, pomniejszenie roli biskupów w diecezjach, zatracenie w ten sposób świadomości pierwotnego znaczenia Kościołów partykularnych. Po Soborze wizyty *ad limina* zaczęły wyrażać autorytet kolegialny wszystkich biskupów. Celem ich jest rozeznanie duszpasterskie tego, czym żyje Kościół na peryferiach. Od posoborowej reformy kanonicznej, podjętej w 1975 r. przez Pawła VI, jest zrozumiałe, że funkcja owej instytucji nie ogranicza się tylko do samego centrum, ale jest rozeznaniem wszystkich tak, aby usłyszeć to, co „Duch mówi do Kościołów” (Ap 3, 22).

Podobnie jak w wypadku Jana XXIII widać wolę obecnego papieża Franciszka w określeniu nowej dynamiki decentralizacji w Kościele. Papież ma ambicje przeprowadzenia wielkiej reformy kurii rzymskiej w tym właśnie kierunku. Swoją postawą wzywa do zmiany stylu pasterzowania biskupów i kapłanów, wyrażając pragnienie, aby stali się jeszcze bliżsi ludziom, szczególnie znajdującym się w potrzebie. Po opublikowaniu w listopadzie 2013 r. adhortacji *Evangelii Gaudium*, dokumentu będącego niewątpliwie programem tego pontyfikatu, stało się oczywiste, że jego spojrzenie z peryferii Kościoła zmusza go do myślenia „o nawróceniu papieżstwa” (nr 32). Jako biskup Rzymu pragnie, aby „w sposób analogiczny do Kościołów patriarchalnych, Konferencje Episkopatów mogły «dziś wnieść wieloraki i owocny wkład do konkretnego urzeczywistnienia się poczucia kolegialności»”. Wzywa do przyjęcia „wystarczająco wyraźnego kształtu statutu Konferencji Episkopatów, który by pojmował je jako podmioty o konkretnych kompetencjach, łącznie z pewnym autentycznym autorytetem doktrynalnym”. Jak zaznacza na koniec tego dokumentu: „Nadmierna centralizacja zamiast pomagać, komplikuje życie Kościoła oraz jego dynamizm misyjny” (nr 32). Wypowiadając się w kwestii Statutu Konferencji Episkopatów, papież jakby otwiera się na nowo zamknięty już temat kolegialności efektywnej, którego ostatnią wykładnią interpretacji stała się adhortacja *Apostolos Suos* Jana Pawła II. Najwyraźniej stoimy u progu otwartej dyskusji w teologii, która ma na celu jeszcze głębsze zrozumienie koncepcji decentralizacji i peryferii w Kościele.

Podobnie jak po Soborze Watykańskim II można oczekiwać, że praktyka wizyt *ad limina Apostolorum* pozwoli na ocenę stopnia

realizacji owej decentralizacji. *Ad limina* może służyć za narzędzie pomiaru recepcji owej oczekiwanej przez papieża Franciszka dynamicznej zmiany. Zauważmy jednak, że obecny papież nie wprowadził jeszcze żadnej reformy do wizyt *ad limina*. Co więcej, podczas odbywającego się Roku Miłosierdzia (2015–2016) z jego woli zostały one zawieszane. Czy obecny pontyfikat pozostanie w pamięci biskupów jako właściwie pogłębiona decentralizacja i troska o większą kolegialność episkopalną? Odpowiedź na to pytanie musi podjąć późniejsza analiza historii.

Streszczenie

Duszpasterskie rozeznanie Papieża Franciszka podkreśla wyrażenie „peryferia Kościoła”. Termin ten używany jest przez niego w sensie określenia nowej wrażliwości Kościoła wobec ubogich i wykluczenia społecznego. Niniejsze studium uwydatnia inne znaczenie „peryferii Kościoła”. Odnosząc swoje poszukiwanie do debaty, która miała miejsce po Soborze Watykańskim II, chodzi o kwestię decentralizacji Kościoła. Wprowadzanie w życie kolegialności episkopalnej, głównej treści tego Soboru, przesunęło punkt równowagi w rozeznaniu duszpasterskim z dotychczasowej dynamiki „od centrum do peryferii”, na dynamikę „z peryferii do centrum”. Centrum oznacza tutaj Kościół w Rzymie, a peryferie Kościoły lokalne.

Proponujemy podjęcie analizy tej nowej dynamiki na podstawie wizyt *ad limina* po Soborze Watykańskim II. W 1975 roku funkcjonowanie tej instytucji stało się bardziej kolegialne. Od tego czasu spotkania z Papieżem i Kurią rzymską są organizowane przez grupy biskupów, a uwaga skupia się bardziej na doświadczeniu życia Kościołów na peryferiach. Nowa forma wizyt *ad limina* jest ilustracją decentralizacji Kościoła po ostatnim Soborze powszechnym.

Summary

Pastoral discernment of Pope Francis emphasized the expression “periphery of the Church”. The term is used in the sense of a new awareness of the Church towards the poor and social exclusion. This study intends the periphery of the Church in another sense, that in connection with the post-conciliar debate about the decentralization of the Church. After Vatican II, the implementation of episcopal collegiality, the central theme

of the Council, has shifted the balance point in the pastoral discernment: from the dynamic “from the centre to the periphery” to “from the periphery to the centre”. The centre means the Church of Rome and the periphery the Local Churches.

We propose an analysis of this new dynamic at the base of the *Ad limina* visits after Vatican II. In 1975, the functioning of this institution become more collegial. The meetings with the pope and the Roman Curia are organized by group of bishops and attention shifts more to the churches in the periphery and to their life they are experiencing. The post-conciliar orientation of *Ad limina* visits shows that there is a significant element of decentralization of the Church after last Council.

Słowa kluczowe: wizyty *ad limina*, episkopat, kolegialność, papież, Centrum Kościoła, Peryferium Kościoła, papież Franciszek, Paweł VI, rozeznanie duszpasterskie, ekumenizm, Sobór Watykański II

Key words: *Ad limina* visits, Episcopacy, collegiality, Pope, the centre and periphery of the Church, Pope Francis, Pope Paul VI, pastoral discernment, ecumenism, Council Vatican II

Bibliografia

- Alberigo G., *Le Concile Vatican II (1962–1965)*, w: *Les Conciles oecuméniques. I. L'histoire*, t. 1, Paris 1994, s. 359–382.
- Bescond Y. Mgr, *Les Évêques de la région parisienne. (Interview avec Y. Bescond, Évêque-auxiliaire)*, Regards sur l'actualité n° 77 (15.10.1971), s. 4–6.
- Bressolette C., *Modernizm*, w: *Dictionnaire critique de théologie*, Paris 1998, s. 748–750.
- Broucker J. de, *Les nuits d'un prophète Dom Helder Camara à Vatican II*, Paris 2005.
- Cecchi D., *Il cardinale Giovanni Benelli*, introduzione di G.B. Re, Roma 1992.
- Episcopis Sacra Congregatio Pro, *Decr. “Ad Romanam Ecclesiam”* (29.6.1975), AAS 1975, nr 67.
- Fischer-Wollpert R., *Leksykon papieży*, Kraków 1996.
- Formulaire pour le Rapport Quinquennal*, Vatican 1975, AHDL Relatio Superstatu Diocesis 2A1 1977.
- Fouilloux É., *Giovanni Battista Montini face aux débats ecclésiaux de son temps 1944-1954*, w: *Paul VI et la modernité dans l'Église, Texte imprimé: actes du colloque – organisé par l'École française de Rome, Rome (2-4 juin 1983)*, Rome 1984, s. 85–100.

- Fouilloux É., *Courants de pensée, piété, apostolat. II. Le catholicisme*, w: *Histoire du christianisme*, t. 12: *Guerres mondiales et totalitarisme (1914–1958)*, Paris 1990, s. 156–168.
- Grémion P., *Le pouvoir périphérique. Bureaucrates et notables dans le système politique français*, Paris 1976.
- Grootaers J., *Une concertation épiscopale au Concile: la conférence des vingt-deux (1962–1963)*, w: *Actes et acteurs à Vatican II*, t. 139, Louvain 1998, s. 133–165.
- Kalonji Nkokesha C., *Penser la Tradition avec Walter Kasper. Pertinence d'une catholicité historiquement et culturellement ouverte*, t. 259, Leuven-Paris-Walpole 2013.
- Kasper W., *Theologie und Kirche*, Mainz 1987.
- Kasprzak A.A., *Une crise entre le centre et la périphérie de l'Église dans l'histoire d'une visite du cardinal L.-J. Suenens au Vatican, en mars 1969*, ETL 2016, nr 92/2, s. 251–283.
- Kasprzak A.A., *Inventaire du Fonds José De Broucker „Dossier Suenens”. Textes – sources des ouvrages consacrés au dossier du cardinal Léon-Joseph Suenens, présentés aux médias par José De Broucker (1969 à 1971)*, Paris 2015.
- Legrand H., *Initiation à la pratique de la théologie*, t. 3/II: *Dogmatique*, publié sous la direction de B. Lauret et F. Refoulé, Paris 1993.
- Lubac H. i Figoureux L., *Carnets du concile*, t. II, Paris 2007.
- Maillard S., *François, dans les pas et les mots de Paul VI*, „La Croix” 17.10.2014.
- Philips G., *L'Église et son mystère au deuxième concile du Vatican: Histoire, texte et commentaire de la Constitution Lumen Gentium*, t. 1, Paris 1967.
- Rahner K., Vorgrimler H., *Petit dictionnaire de théologie catholique*, Paris 1969.
- Ratzinger J., *Duszpasterskie implikacje nauki o kolegialności biskupów*, „Concilium” 1965, nr 1–10, s. 52–68.
- Routhier G., *La réception d'un concile*, Paris 1993.
- Routhier G., Nault F., *Autorité et Magistère*, Paris 2010.
- Rybak R., *La visita “Ad limina apostolorum” nei documenti della Santa sede e nel codice di diritto canonico del 1983*, Romae 1994.
- Saint-Paul Administration Pontificale de la Basilique Patriarcale, *Les Papes. Vingt siècles d'histoire*, Vatican 2002.
- Segretain Ph., *L'Europe du Pape François*, „News letter d'Europeinfos” mai 2016, nr 193, s. 2.

Suenens L.-J., *Logiczne konsekwencje Soboru. Wywiad z kardynałem Suenensem*, „Tygodnik Powszechny” 1969, nr 22(1062), s. 1, 3–4.

Suenens L.-J., *Souvenirs et Espérances [autobiografia]*, Paris 1991.

Thils G., *Primaauté pontificale et prérogatives épiscopales. „Potestas ordinaria” au Concile du Vatican*, Leuven 1961.

Tillard J.M., *L'Évêque de Rome*, Paris 1982.

Vandrieste J., *Paul VI et les évêques de France. Un bond dans l'espérance*, Paris 1978.

Biogram

Ks. dr Artur Antoni Kasprzak urodził się w Ostrowie Wielkopolskim 27 VII 1975 r. Po ukończeniu Arcybiskupiego Seminarium w Poznaniu i Wyższego Seminarium w Kaliszu otrzymał święcenia prezbiteratu 25 V 2000 r. W 2003 r. został wysłany na studia specjalistyczne do Instytutu Katolickiego w Paryżu, gdzie obronił pracę doktorską, otrzymując tytuł doktora z teologii w Instytucie Katolickim Paryżu oraz w trybie *co-tutelle* na Katolickim Uniwersytecie w Louvain w Belgii, (4 XI 2008 r.). Praca doktorska, opublikowana w języku francuskim, nosi tytuł: *Kolegialność episkopalna interpretowana jako współodpowiedzialność w myśli i działaniu kardynała Leona-Józefa Suenensa. Postawa pasterza w kryzysie po Soborze Watykańskim II*. Po powrocie do swojej diecezji ks. Kasprzak pełnił funkcję Diecezjalnego Duszpasterza Akademickiego (2009-2013), Prefekta ds. studiów w Wyższym Seminarium Duchownym w Kaliszu (2010-2014), Pełnomocnika Dziekana ds. Organizacji Studiów w Wyższym Seminarium Duchownym, Diecezjalnego Referenta ds. Misji (2013-2014). Był członkiem Krajowej Komisji Teologicznej Odnowy w Duchu Świętym oraz Diecezjalnej Rady Koordynującej inicjatywy Nowej Ewangelizacji w diecezji kaliskiej. Od 2014 r. podjął studia postdoktoranckie na Instytucie Katolickim w Paryżu w celu przygotowania *dossier* habilitacyjnego. Zakres obecnych badań specjalistycznych odnosi się do autorytetu w Kościele po Soborze Watykańskim II. Ks. Kasprzak jest autorem kilkunastu publikacji dotyczących odnowy eklezjologii w XX wieku, Soboru Watykańskiego II, problematyki kryzysu, który nastąpił po Soborze Watykańskim II w krajach Europy Zachodniej. Jego artykuły można znaleźć w znanych czasopismach polskich, francuskich i belgijskich.